

Yukarı Anzaf Kalesi'nde Bulunan Urartu Kralı II. Argışti'ye ait Çivi Yazılı Bronz Adak Kalkanı

OKTAY BELLİ*

Yukarı Anzaf Kalesi, Urartu Krallığı'nın başkenti Tuşpa'nın (Van Kalesi) 11 km kuzeydoğusunda, bugünkü Van-İran modern kara ve demiryolunun hemen yakınında bulunmaktadır (Harita). Kalenin 800 m kuzeyinde Menua'nın babası İşpuini (M.Ö. 826-810) tarafından savunma amacıyla kurulmuş Aşağı Anzaf Kalesi yer almaktadır.

Yukarı Anzaf Kalesi ise, Urartu Kralı İşpuini'nin oğlu Menua (M.Ö. 810-786) tarafından kurulmuştur. Tıpkı Aşağı Anzaf Kalesi gibi, Yukarı Anzaf Kalesi'nin de Urartu Krallığı dönemindeki adını şimdilik bilemiyoruz. Kurulduğu tarihten yıkılışına kadar geçen 200 yıllık bir süre boyunca kalenin içinde yapılan çeşitli dönemlere ait yapılar, Urartu mimarisinin geçirdiği gelişim evrelerini tüm canlılığı ile yansıtmaktadır. Bugüne değin ortaya çıkardığımız çok sayıdaki bronz eşya ve silah üzerindeki çivi yazısı, Urartu tahtında hüküm süren çeşitli krallara aittir. Kuruluşundan yıkılışına kadar tüm Urartu krallarının envanterine ait olduğunu gösteren çivi yazılı bronz eşya ve silahların bulunmuş olması özelliğine, diğer Urartu kalelerinde rastlanılmamaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki Yukarı Anzaf Kalesi, 11 km güneybatıda yer alan başkent Tuşpa kadar yönetimde söz sahibi olmuş bir başka yönetsel merkezi oluşturmıştır.

Aşağı Anzaf Kalesi'nden 10 kat daha büyük olan Yukarı Anzaf Kalesi, yaklaşık olarak 60.000 m²lik bir alan üzerinde yer almaktadır (Lev. 1). Deniz seviyesinden 1995 m yüksekliğinde olan kale, Türkiye'nin ikinci yüksek rakımlı kazı alanını oluşturmaktadır. Yukarı Anzaf Kalesi, Aşağı Anzaf Kalesi'nden farklı olarak çevresindeki verimli topraklarda yapılan tarımdan elde edilen ürünlerin depolandığı çok önemli bir üretim merkezi olarak kurulmuştur. 1 km doğuda bulunan ve Kral Menua tarafından yaptırılan küçük barajda biriktirilen sular, tarımın başarılı bir şekilde yapılmasında önemli bir rol oynamıştır. İlginçtir ki Yukarı Anzaf Barajı geçirmiş olduğu küçük onarımlar ile günümüzde bile çalışmaktadır. Çünkü bu barajda biriken sular olmaksızın, kuzey yönüne doğru uzanan verimli topraklarda tarım yapmak olanaksızdır. Kalenin hemen güneyinde bulunan ve çevresi kalın bir duvar ile çevrelenen Aşağı Kent ise, 141.000 m²lik bir alana yayılmıştır. Bugünkü Dereüstü (Anzaf) köyü sınırları içinde kalan ve kale ile birlikte planlanarak yapılan Aşağı Kent, erken dönem Urartu yerleşim merkezlerinin en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Yukarı Anzaf Kalesi'ni çevreleyen sur duvarları, Aşağı Anzaf Kalesi'nin duvarlarında görmediğimiz bir şekilde, kurtinbastiyon tekniğinde yapılmıştır. Anıtsal bir görünüme sahip

olan sur duvarları, erken dönem Urartu kale duvarlarının en güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır. Kale ve Aşağı Kenti çevreleyen sur duvarları ile tapınak, depo yapıları, saray ve diğer yapıların temellerinde kullanılan milyonlarca metreküp kalker taşı, kalenin 300 m güneyinde bulunan "Beyaztaş Tepe" taş ocağı ve atölyesinden getirilmiştir. Yaptırmış olduğumuz çok sayıdaki taş örneğinin Petrografik ve Paleontolojik analiz sonuçları, taşların Beyaztaş Tepe kalker yataklarından elde edildiğini kanıtlamıştır. Beyaztaş Tepe atölyesinde 8-10 ton ağırlığındaki büyük taşlar ile yarı iş'endiği halde çeşitli nedenlerden dolayı taşınmadan bırakılan tonlarca ağırlıktaki büyük taşlar, sanki günümüzde terk edilmiş bir atölyenin görünümünü yansıtmaktadır.

Yukarı Anzaf Kalesi aynı zamanda Urartu Krallığı'nın en önemli kült merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Krallığın ulusal tanrısı Haldi adına yaptırılan en eski kare planlı tapınak, Yukarı Anzaf Kalesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca kalenin doğusu ve kuzeybatısındaki kayalıkların düzeltilen kısımlarına, çeşitli biçimlere sahip anıtsal kaya işaretleri yapılmıştır. Kayalıklara büyük bir özenle oyularak yapılan 22 işaret, kalenin kutsallığını simgelemektedir. Kral Menua döneminde yaptırılan kalelerin hiç birinde, bu denli zengin ve anıtsal kaya işareti görülmemektedir. Urartu başkenti Tuşpa ve Meher Kapısı'nın yakınında bu kadar çok anıtsal kaya işaretinin bulunmadığını göz önüne alırsak, Yukarı Anzaf Kalesi'nin önemli bir dinsel merkez olduğu kolayca anlaşılır. Ayrıca tapınağın batısında Tanrı Haldi'ye adanan eşya ve silahların konulduğu küçük odada bulunan adak kalkanı üzerine betimlenen ve bugüne değin benzerine rastlanılmayan Urartu Tanrıları da, kalenin kült merkezi olduğu konusunda bilgi vermektedir.

Büyük Kule, Kuzey ve Güney Kapıları

Anıtsal bir görünüme sahip olan Kuzey ve Güney Kapıları ile bunları koruyan Büyük Kule, kalenin güneybatı sur duvarları üzerinde yer almaktadır. Oldukça korunaklı bir yere yapılan her iki kapı da, doğudan batı yönüne doğru esen sert rüzgârlardan etkilenmemektedir. Kapıların ikinci önemli özelliği, cepheden, yani batıdan bakıldığı zaman kesinlikle görülmemesidir. Böylece her iki kapıya da gizlilik özelliği kazandırılmıştır. Anıtsal bir kule ile güçlendirilen her iki kapıya da, savunma yönünden çok büyük önem verildiği görülmektedir. Dış görünüm ve tasarım yönünden bu tür hisar kapılarının benzerlerine şimdiye kadar Urartu Krallığı'nın yayılım alanında rastlanılmamıştır.

Çok büyük bir kaya kütesinin kuzeybatı yüzüne, 11 x 8 m

güneyde Assur Krallığı M.Ö. 9. yüzyılın başlarından itibaren bronzdan yapılmış bu tür kalkanları kullanıyordu. Çok büyük bir olasılıkla Urartu kalkanları, Assur kalkanlarının etkisiyle gelişmiş olmalıdır.

Urartu ordusunda bronzdan yapılan kalkanların dışında, ayrıca söğüt dallarından örülen bir kalkan türü daha kullanılmaktaydı. Kenarları dışbükey bir görünüme sahip olan bu kalkanın iç kısmının deri ile kaplı olup olmadığını şimdilik bilemiyoruz. Bu kalkanın bir başka ilginç özelliği, ön kısmında bronzdan yapılmış konik biçimli ön çıkıntının (umbonun) bulunmasıdır. Bu çıkıntıların biri kalkanın ortasında, diğer iki tanesi de yanlarda yer almaktadır. Bronzdan dövme tekniği ile yapılan konik biçimli çıkıntılar, kalkana büyük bir sağlamlık kazandırmaktadır. Umbolar, kenar genişliği üzerinde yer alan delikler ile söğüt dallarından yapılan kalkanın üzerine dikilmektedir. Benzer biçimli konik çıkıntıların çok sayıdaki örneği, Karmir Blur kazılarında söğüt dallarından yapılan kalkanların üzerinde insitu olarak bulunmuştur. Söğüt dalları çürümeye karşın, bronzdan yapılan konik biçimli çıkıntılar özgün biçimi bozulmadan günümüze değin varlığını korumuştur.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise benzer biçimli bronz umbolar, Yoncatepe Kalesi akropolü kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Farklı büyüklüğe sahip çok sayıda bronz umbonun kenar genişliği üzerinde bulunan bağlantı deliklerinin de gösterdiği gibi, bunlar tıpkı Karmir Blur kalkanlarında olduğu gibi, söğüt dallarından yapılan kalkanların ortasına veya kenarlarına dikilmiştir. Ancak Yoncatepe Kalesi'nin tahribi sırasında akropolde çıkan yangında, söğüt dallarından yapılan kalkanların hemen hepsi yanarak tahrip olmuştur.

Adak kalkanlarının üzerindeki çivi yazısı gibi, bronz umboların bir kısmının çevre genişliği üzerinde de çivi yazısının bulunduğunu, Karmir Blur kazılarında ortaya çıkarılan ve Kral II. Sarduri'nin envanterine ait olduğunu bildiren tek satırlık çivi yazısı doğrulamaktadır. Ancak Karmir Blur'un dışında, şimdiye kadar çivi yazılı umbo bulunamamıştır.

Üzerinde umbo gibi çıkıntıların bulunduğu bu tür kalkanların en eski örneği, Assur Kralı II. Assurnasirpal (M.Ö. 883-859) döneminde başkent Nimrud'daki (Kalhu) Sarayın kabartmalarında askerlerin taşıdığı kalkanlarda görülmektedir. Ayrıca III. Salmanassar'ın M.Ö. 858 ve 855 yıllarında Urartu Kralı Aramu'nun başkenti Sugunia ve Arzashkun'a yapmış olduğu yağma ve yıkım seferini betimleyen ünlü Balawat Kapısı'nın üzerinde de, askerler benzer kalkanları taşımaktadırlar.

Üzerinde üç çıkıntının olduğu bu tür kalkanların Urartu Krallığı'nda en eski örneği, Yukarı Anzaf Kalesi'nde Tanrı Haldi'ye ait tapınağın batısındaki koridorda ortaya çıkarılan bronz kalkan parçası üzerindeki ilginç resim sahnelerinde görülmektedir. M.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğinde Urartu krallarından İşpuini-Menua-İnuşpua dönemine tarihlenen bu kalkan parçası üzerinde, ilk kez Urartu tanrıları gerçekçi bir yöntemle kutsal hayvan ve silahlarıyla birlikte betimlenmiştir. Birbiri peşi sıra betimlenen bazı Urartu tanrıları, ellerinde önünde üç çıkıntısı bulunan benzer kalkan taşımaktadır.

Bunun dışında bronzdan dövme tekniği ile yapılan Urartu kalkanlarının farklı büyüklükte oldukları saptanmıştır. Örneğin savaşlarda kullanıldığı anlaşılan kalkanların çapları ortalama

60 cm, tapınaklarda adak olarak sunulan kalkanların çapları da ortalama 80 cm ile 100 cm arasında değişmektedir. 60 cm çapında olan bu tür kalkanların en eski örneği, Assur Kralı III. Salmanassar'ın M.Ö. 858 ve 855 yıllarında Urartu Kralı Aramu'nun krali kenti Sugunia ve Arzashkun'a düzenlediği yağma ve yıkım seferini betimleyen ünlü Balawat Kapısı'nın bronz levhaları üzerinde görülmektedir. Ayrıca bronzdan yapılmış kemerler üzerindeki ilginç resim sahnelerinde, savaşçı ve tanrıların elinde ortası kabarık kalkanlar bulunmaktadır. Ancak ilginçtir ki bugüne değin sürdürülen arkeolojik kazılarda benzer biçimli küçük kalkanlara rastlanılmamıştır.

Törenlerde kullanılan ve özellikle tapınaklarda adak olarak sunulan kalkanların bir kısmı sade olarak yapılırken, büyük bir kısmı üzerine de boğa ve aslan figürleri yapılmıştır. Urartu kalelerindeki atölyelerde zanaatçılar tarafından büyük bir özenle dövme tekniği ile yapılan ve ortalama 1 m çapında olan adak kalkanları, yayvan konik biçimlidir. Tek parça bronz levhanın dövülmesiyle yapılan bu tür kalkanlar, arkasındaki tutamakları ile birlikte 8.5-10 kg ağırlığındadır. Kalkanın görünen ön yüzü üzerine yatay çizgiler çizilmiş ve bu çizgiler arasına simetrik olarak kalkanın merkezine doğru yürür durumda birer sıra aslan ve boğa figürleri yapılmıştır. Aslan ve boğa figürünün erkek kalıpları, kor haline getirilmiş bronz levhanın arkasından vurulup kabartıldıktan sonra, ince ve keskin uçlu çelik kalemlerle ön yüzde hayvanların ayrıntıları işlenmiştir. Çok büyük bir beceri ve sabır isteyen bu tür işleme tekniği, Urartu zanaatkarlarının olağanüstü yeteneklerini yansıtmaktadır. Bu iki hayvandan başka, diğer hayvanların kalkanların üzerine yapılmamış olması oldukça ilginçtir. Bilindiği gibi aslan ulusal Tanrı Haldi'nin kutsal hayvanı, boğa da Hava ve Fırtına Tanrısı Teişeba'nın kutsal hayvanıydı. Dolayısıyla Tanrı Haldi ve Teişeba'nın kutsal hayvanlarıyla bezenen kalkanlar, aynı zamanda bu tanrıların gizemli koruyucu güçleri ile de takviye edilmekteydi.

Gerek sade olan, gerekse üzeri aslan ve boğa figürleriyle bezeli kalkanların tapınakların cephesine, avlu duvarlarına ve payelere asıldığını, hem arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kalkanlar, hem de *Muşaşir/Ardini* Tapınağı'nı betimleyen Korsabad Kabartması göstermektedir. Kabartma üzerinde Haldi Tapınağı'nın ön cephesi, orta kısmında aslan başlarının çıktığı kalkanlar ile bezenmiştir. Ortasında aslan protomu olan bronz kalkan, şimdilik yalnızca Ayanis Kalesi'ndeki Haldi Tapınağı'nın kuzey cephesinde bulunmuştur. Bronzdan döküm tekniği ile yapılan aslan başı, kalkanın ortasına sonradan perçinlenmiştir. En ince ayrıntısına varıncaya değin işlenen aslan başının gözleri, yarı değerli taşlardan yapılmıştır. Büyük bir başarıyla dökülen aslan başı, Urartu zanaatçılarının olağanüstü yeteneklerini kanıtlamaktadır. Aslında orta kısmında hayvan başı olan bronz kalkanlar, M.Ö. 9. yüzyılın başlarından beri Assur Krallığı'nın yanı sıra, Kuzey Suriye kent devletlerinden Kargamış, Zincirli ve Sakçagözü kabartmalarında da görülmektedir.

Urartu Kralları tarafından tapınaklara armağan olarak sunulan altın, gümüş ve özellikle bronzdan yapılmış kalkan sayısının çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Assur Kralı II. Sargon'un M.Ö. 714 yılında Urartu ve onun müttefiklerine karşı düzenlemiş olduğu ünlü 8. seferinin sonunda

yağmamış olduğu *Muşaşir/Ardini* Tapınağı'ndan ele geçirdiği altın, gümüş ve bronz kalkanları şu şekilde anlatmaktadır:

...Tapınak cellasının sağında ve solunda duvara asılı olan ve güneş gibi parlayan 6 altın kalkan. Ortalarında aslan başı bulunan 5 Talent ve 12 Mina (25 kilo) ağırlığındaki bu kalkanlar kırmızı altından yapılmıştı...

...12 kalın gümüş kalkan...

...Gümüşten yapılmış sadak, kap ve silahlar ile birlikte ele geçirilmiş gümüş kalkanlar...25212 adet bronzdan yapılmış ağır ve hafif kalkan...

Yukarıda sözü edilen bu kalkanların gerçekten saf altın ve gümüşten yapıldığı yapılmadıklarını şimdilik bilemiyoruz. Ancak Urartu Krallığı'nda birçok törensel kült eşyası, alet, kadın takısı ve törensel silahın altın ve gümüşten kaplama olarak yapılmış olduğunu bilmekteyiz. Altın ve gümüşün çok değerli bir metal olması ve az bulunmasından dolayı, yukarıda sözünü ettiğimiz bronzdan yapılmış törensel eşya ve silahların altın ve gümüşten kaplama olarak yapıldığı sanılmaktadır. Hatta bronzdan yapılan çeşitli törensel ve adak eşyaları ile silahlar kalaylanarak, sanki gümüşten yapılmış sezisi uyandırılıyordu. Örneğin Toprakkale, Yukarı Anzaf Kalesi ve Ayanis Kalesi kazılarında ortaya çıkarılan çok sayıdaki resimli ve resimsiz kalkanın kalaylanarak tapınak cephesine ve avlusuna asılması, bunların gümüşten yapılmış olduğu sezişini uyandırılıyordu. İlginçtir ki törensel eşya ve silahların kalaylanarak gümüş sezişinin uyandırılması ve yaldızlanarak sanki altınmış izleniminin uyandırılması geleneği, daha sonra Bizans ve Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir.

Ne yazık ki Urartu Krallığı'nın M.Ö. 7. yüzyılın sonunda İskitler tarafından yıkılmasından sonra, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en gelişmiş bronz atölyeleri de yerle bir edilmiştir. Bu yüzden diğer bronz eşya, alet ve silahlar gibi, kalkanlar da artık üretilmemeye başlanmıştır. Örneğin Herodotos Pers Kralı Xerxes'in Yunanistan seferine katılan Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan toplulukların silah donanımlarını anlatırken, askerlerin artık bronzdan yapılmış kalkanlar taşıdığından söz etmemektedir. Bundan sonra savaşlarda kullanılan kalkanlar daha çok sığır ve manda derisinden yapılmaya başlanmıştır.

URARTIAN KING ARGISHTI'S (II) BRONZE VOTIVE SHIELD WITH CUNEIFORM INSCRIPTION FROM UPPER ANZAF FORTRESS

The Anzaf Fortresses consist of two fortresses, namely the Upper and Lower ones. The Anzaf Lower Fortress lies 11 km north-east of Tuşpa (Van Fortress), the capital of the Urartian Kingdom, and close to the modern Van-Iran railway and main road (Map). The Lower Anzaf Fortress was built during the reign of Urartian king İşpuini (ca. 830-810 B.C.).

Upper Anzaf Fortress, some 900 km to the south of Lower Anzaf Fortress, was built by Menua, son of the Urartian king İşpuini (ca. 810-786 B.C.). As with Lower Anzaf, we do not know the Urartian name of the Upper Anzaf Fortress. Upper Anzaf is ten times larger than Lower Anzaf, covering an area of 60.000 m² (Fig. 1). At 1995 m above sea level, Upper Anzaf is

the highest site in Turkey. In contrast to Lower Anzaf, Upper Anzaf was built as an important centre for the storage of agricultural products from the surrounding fertile lands. Water collected in the small dam 1 km to the east, built by King Menua, played a significant role in agriculture. Amazingly, with minor alterations this dam still in use today, aiding cultivation of the fertile land lying to the North. The lower city, lying to the south of the fortress, covers an area of 141.000 m². Surrounded by the thick walls, the lower city was established within the borders of modern village of Dereüstü (formerly Anzaf). The lower city, one of the best examples of early Urartian settlements, was planned and built at the same time as the fortress.

Unlike Lower Anzaf, the walls surrounding Upper Anzaf Fortress have external buttresses and towers. The buttresses and bastions are of different sizes; the width of the towers varies between 4,5-6 m and the length of the buttresses ranges between 10-12,70 m the monumental fortress walls are among the best early Urartian examples. The tons of limestone used in building the fortress, the walls surrounding the lower city and the temple, storage buildings, palace and the other buildings were brought from the Beyaztaştepe quarry, some 300 m to the south of the fortress as proved by petrographic and paleontological analyses of a number of stone samples. Massive stones, weighing 8-10 tons, and partially worked huge stones left in the quarry, give the impression of an abandoned workshop.

The earliest known square-planned temple dedicated to Haldi, the national god of the Urartian Kingdom, was built in the Upper Anzaf Fortress. Also, 22 different monumental rock carvings were hewn in rock-cut surfaces at the eastern and north-western parts of the fortress, symbolising the sanctity of the fortress. None of the other fortress built in the reign of King Menua have such variety of monumental rock-cut signs. If we keep in mind the small number of monumental rock carvings at Tuşpa, the Urartian capital, and in the area around Mehter Kapısı, we can easily understand that the Upper Anzaf Fortress was an important cultic centre. In addition, the unique depiction of Urartian deities on the dedicated shield from the room on the west side of the temple, in which objects and weapons dedicated to the God Haldi were found, confirm that the fortress was a cult centre.

Upper Anzaf Fortress displays all stages of development in Urartian architecture, the buildings within the fortress being constructed at different periods during the 200 years that elapsed between its establishment and its collapse. The eastern gate of the lower city, the storage buildings attached to the western fortress walls, the northern and southern gates of the fortress with the High Tower protecting them and the temple with its courtyard were discovered in the excavations which have continued since 1991.

The North and South Gates and the High Tower protecting them are located at the south-western corner of the fortress. The gates are built in the lee of the hill and are not effected by the easterly storms. A second important feature of the gates is that they can not be seen from the front, i.e. from the west,

anda re thus partially hidden. Both gates are protected by a monumantel tower, indicating the importance attached to defence. No gates of similar appearance and design are known in the Urartian Kingdom.

A square tower, measuring 11 x 8 m, was built on the north-western side of a huge mass of rock, the eastern side of which is incorporated in the structure (Fig. 2). We called this massive structure, built of large and carefully worked limestone blocks, the High Tower. The shapes and finish of the blocks used in the High Tower are similar to those of the walls in Alaca Höyük, the Hittite capital of Hattuša (Boğazkale), and Gavurkalesi. The monumental and impressive High Tower stands ca. 7 m above ground level. The original height, however, would have been greater. We do not yet know what the top of the tower was like, but it can be assumed that there were mud-brick rooms built for watchmen. This interesting tower is the earliest of the towers protecting Urartian fortress gates currently known.

The southern part of the High Tower, beyond the triangular forecourt which gives Access to the South Gate, is adjoined by the high south-western section of the fortress wall. The width of the High Tower, 4 m from the south-western corner to the city wall on the east, decreases to 2,30 m on the western side of the bedrock which itself projects 6 m to the east. Thus one end of the forecourt beyond the southern gate was restricted to give it a triangular form. Access to the southern gate was by a flight of five steps from the triangular forecourt. These five steps gave a monumental appearance to the South Gate. One would expect to see a gate after the fifth step; instead, however, one sees a blank wall on the east. The topmost step is 59 cm high, at angle of 45°. Because the South Gate has been badly damaged its exact width is unknown. The South Gate is reached via an inverted U-shaped path from the lower city, which is not suitable for the passage of animals and vehicles. Beyond the forecourt the path proceeds in a south-easterly direction to the temple complex.

The North Gate, more monumental in appearance than the South Gate, lies immediately west of the High tower (Fig. 3). The east wing of the North Gate, 2 m wide and 3,40 m high, was an integral part of the High Tower to the west. The small courtyard in front of the northern gate provided strong defence. This type of small courtyard was a prototype for later, developed Urartian tower gates with large courtyards. The rectangular eastern wing wall of the gate stands 2,30 m above ground level and has a rather scrappy appearance. A sandstone stretcher in the Gates eastern wing wall bonds it with the mud-brick wall. The rectangular western wing wall, 2 m thick, is 3,80 m west of the eastern wing and is bonded with south-west stretch of the fortress wall where the latter makes a sharp turn to the east. The impressive entrance was 2 m deep and 3,40 m wide. The surface of the gate passage was neatly paved with small stones. The northern gate leads to the store rooms, workshop and other buildings within the fortress (Fig. 4).

During repairs made in the 7th century B.C., the width of the North Gate was reduced from 3,80 m to 1,60 m by the

building of a 60 cm wide wall in front of the eastern wing and a 1,60 m wide wall in front of the western wing (Fig. 5). The 3,8 m wide doorway, originally with two doors, was thus reduced to width of 1,60 m with a single door. We do not yet know why the northern gate, which was a strong feature of the defences, was narrowed. It has, however, been realised that many architectural structures in the fortress underwent a large number of changes because of a severe earthquake in the region in the 7th century B.C. These architectural changes can be seen in most buildings. For instance, a north-south terrace wall, 39 m long and 2 m high, was built between the northern gate courtyard and the storage buildings. The size of the High Tower was altered by the building of a wall, 1,80 m thick, on the north-western side. The fortress was destroyed by Scythian attacks in the late 7th century B.C., as shown by the intense burning of the gate itself and c. 70-80 cm thick ash and charcoal layer on the floor of the internal courtyard to the north. The attackers did not, however, break through the gate which was designed as a short defensive trap. The intensity of the fire in the fortress and the Gates was so great that the limestone blocks exploded and the mud-brick walls were fired red.

During the Scythian attacks the inhabitants of the lower city, together with their animals and belongings, took shelter inside the fortress. Frightened by the fire, the animals flocked into the northern gate where, since the gate was closed, they all died because of the smoke. Sixty percent of the animal skeletons were reduced to ash and charcoal and were smashed under tons of mud-brick blocks when the High Tower collapsed to the west. The bones were scattered over an extensive area, which is why we were not able to recover a complete animal skeleton. However from the jawbones we counted 81 jaws of cattle and 452 jaws of sheep and goat. In addition, the skeletons of 1 dog and 1 hare were found. Zoologist Doç. Dr. V. Onar continues to analyse the skeletons. A detailed analysis will reveal the fauna of the Van region in the first half of first millennium B.C.

There is a single-line cuneiform inscriptions running along the side of the shield (Fig. 6-7). Finely incised, the inscription was bordered by two lines at the top and bottom. It reads:

"Arghisthi, son of Rusa, the powerful king, the master of Tushpa, presented this shield to God Haldi, the powerful for his life".

As the inscription implies the shield was presented to Haldi by the Urartian king Arghisti (ca. 714-765), son of Rusa. This valuable inscription is the most important written source in the Van region until Rusa II's reign (ca. 685-645 B.C.) along with those on the bronze quiver of Arghisti II, some other bronze artifacts and the building inscription, which is now preserved in the walls of the Anzaf houses. There is not a single inscription belonging to the period between the reigns of Sarduri II (ca. 764-735 B.C.) and Rusa I and Arghisti II, a span of 50 years. Thus, these inscriptions fill an important gap in

Urartian history and provide a solution for speculations. The summary of these speculations is as follows.

In 743 B.C. the Assyrian king Tiglathpileser III defeated Sarduri II in Commagene. Eight years after the war, the Assyrian king led a campaign to Tushpa, without encountering any serious resistance of the war Tiglathpileser III says:

...I imprisoned him in his own city, Tushpa, and I killed many of his warriors at the front of the city gate...

Following the campaign, Rusa succeeded the throne. This war clearly showed that Tushpa had an inconvenient location, and the foundation of a new center in the plain seemed inevitable. Construction of a new capital began on the south slopes of the high Zimzim rocks, 7 km northeast of Tushpa and was completed during the reign of Rusa II. Since there is no inscription at Tushpa dating to after Sarduri II's reign, some linguists claim the existence of another capital. However, the agent reports sent to Sargon II. tell that Rusa I stayed in Tushpa due to the revolts stimulated by his commanders. Sargon II defeated the Urartian army during his famous Eight Campaign against Urartu in 714 B.C. Following the war, he sacked the *Musasir/Ardini* temple and palace, which were then in the Urartian control, and levied more than 2 tons of gold, 10 tons of silver and 109 tons of bronze goods and

weapons. Rusa I committed suicide when he heard that temple had been sacked and the statue of Haldi had been taken to Assur. Neither at the Fortress of Van, nor in the Van region was any inscription found dating to the period of Argishti II, successor of Rusa I. But, an important fortress was built at Aluntepe, 20 km east of Erzincan, at the northwest border of Urartu, which is a junction point between the rich ore beds and important trade routes. We know that the fortress was built during Argishti II's reign, thanks to an inscription written on a two-piece bronze plaque. Because we do not have any inscription belonging to Rusa I, nor to his son Argishti II, neither at Van Fortress nor at the Van region, some linguists put forward that *Arzaskun*, to the southeast of Lake Van (the exact location of which is still uncertain), could have been used as a royal center again during this period. The bronze shield of Argishti II with cuneiform inscription, the quiver inscriptions on bronze fragments and the building inscription found in the Upper Anzaf Fortress give a definite answer to these speculations. With its favourable defensive characteristics the Upper Anzaf Fortress, 11 km northeast of Van plain, must have been used as a royal centre during this dark period. As we mentioned before, there is no site greater than the Upper Anzaf Fortress and closer to Tushpa in the Van region. New records to be found in the excavations will strengthen our view.

Dipnotlar

- * Prof. Dr. Oktay Belli, İstanbul Üniversitesi, Avrasya Arkeoloji Enstitüsü Müdürü, 34459, İstanbul. obelli@hotmail.com
- 1 Çivi yazılı bronz kalkan üzerinde büyük bir özveriyle yapılan çalışmalar

Kaynakça

- Azarpay, G. 1968. *Urartian Art and Artifacts, A Chronological Study*. Berkeley: University of California Press.
- Barnett, R. D. 1950. "Excavations of the British Museum at Toprak Kale near Van." *Iraq* 12: 1-42.
- Belli, O. 1994. "Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, 1993." *16. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 287-312.
- Belli, O. 1999. *The Anzaf Fortresses and the Gods of Urartu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Belli, O. 2001. "Excavations at the Upper and Lower Anzaf Urartian Fortresses." O. Belli (ed.), *İstanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000)*, 165-71. İstanbul: İstanbul University Rectorate Publication.
- Belli, O. 2003a. "Van - Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı: Bir Ara Değerlendirme (1991-2002). Excavations at Van - Lower and Upper Anzaf Urartian Fortresses: An Intermediary Evaluation (1991-2002)." *Colloquium Anatolicum* 2: 1-49.
- Belli, O. 2003b. "Kalkanlar - Shields." F. Özdem (ed.), *Urartu, Savaş ve Estetik. Urartu, War and Aesthetics*, 214-19. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Belli, O. 2004a. "Bronze Quivers with Cuneiform Inscriptions from Van - Upper Anzaf Fortress." A. Sagona (ed.), *A View From the Highlands. Trans - Caucasus, Eastern Anatolia and Northwestern*

sonucunda, bu değerli eseri geleceğe kazandıran konservatör Vedat Evren Belli, Yusuf Emre Başol ve Serkan Akçay'a yürekten teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayarım.

- Iran. Studies in Honour of C. A. Burney*, 277-98. Ancient Near Eastern Studies 12. Louvain: Peeters Press.
- Belli, O. 2004b. *Anadolu'da Kalay ve Bronzun Tarihçesi. The History of Tin and Bronze in Anatolia*. İstanbul: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Berghe, L van den. 1982. *Urartu, een vergeten cultuur uit het Bergland Armenia*. Gent.
- Botta, P. E. ve E. Flandin. 1849. *Monument de Ninive II*. Paris.
- Boysal, Y. 1967. "Toprakale'de Yeni Yapılan Kazılarda Ele Geçen Bir Urartu Kalkanı." *6. Türk Tarih Kongresi*: 71-5.
- Burney, C. A. 1966. "A First Season of Excavations at the Urartian Citadel of Kayalıdere." *AnatSt* 16: 55-111.
- Çilingiroğlu, A. 1997. *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*. İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Derin, Z. ve A. Çilingiroğlu. 2001. "Armour and Weapons." A. Çilingiroğlu ve M. Salvini (eds.), *Ayanis I. Ten Years Excavations at Rusahinili Eiduru-kai, 1988-1998*, 155-87. Documenta Asiana 6. Roma: SMEA.
- Diñçol, A. M. ve B. Diñçol. 1995. "Die neuen Inschriften und beschrifteten Bronzefunde aus den Ausgrabungen von den Urartäischen Burgen von Anzaf" Th. P. J. van den Hout ve J. de Roos (eds.), *Studio Historiae Ardens. Ancient Near Eastern*

Studies. Presented to Philo H. J. Houwink ten Cate on the Occasion of his 65th Birthday, 23-55. Publications de l'Institut Historique-Archéologique Néerlandais de Stamboul 74. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Erzen, A. 1962. "Untersuchungen in der urartäischen Stadt Toprak Kale bei Van in dem Jahren 1959-1961." AA 77: 400-10.

Esayan, S. A. 1990. "Schutzaffen aus Armenien" *Beiträge zur Algemeinen und vergleichenden Archäologie* 9-10: 83-109.

Frankel, D. 1979. *The Ancient Kingdom of Urartu*. London: British Museum Press.

Loon, M. N. van. 1966. *Urartian Art, its Distinctive Traits in the Light of New Excavations*. İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul.

Madhloom, T. A. 1970. *The Cronology of Neo-Assyrian Art*. London: Athlone Press.

Mayer, W. 1983. "Sargons Feldzug gegen Urartu - 714 v. Chr. Text und Übersetzung." MDOG 115: 65-132.

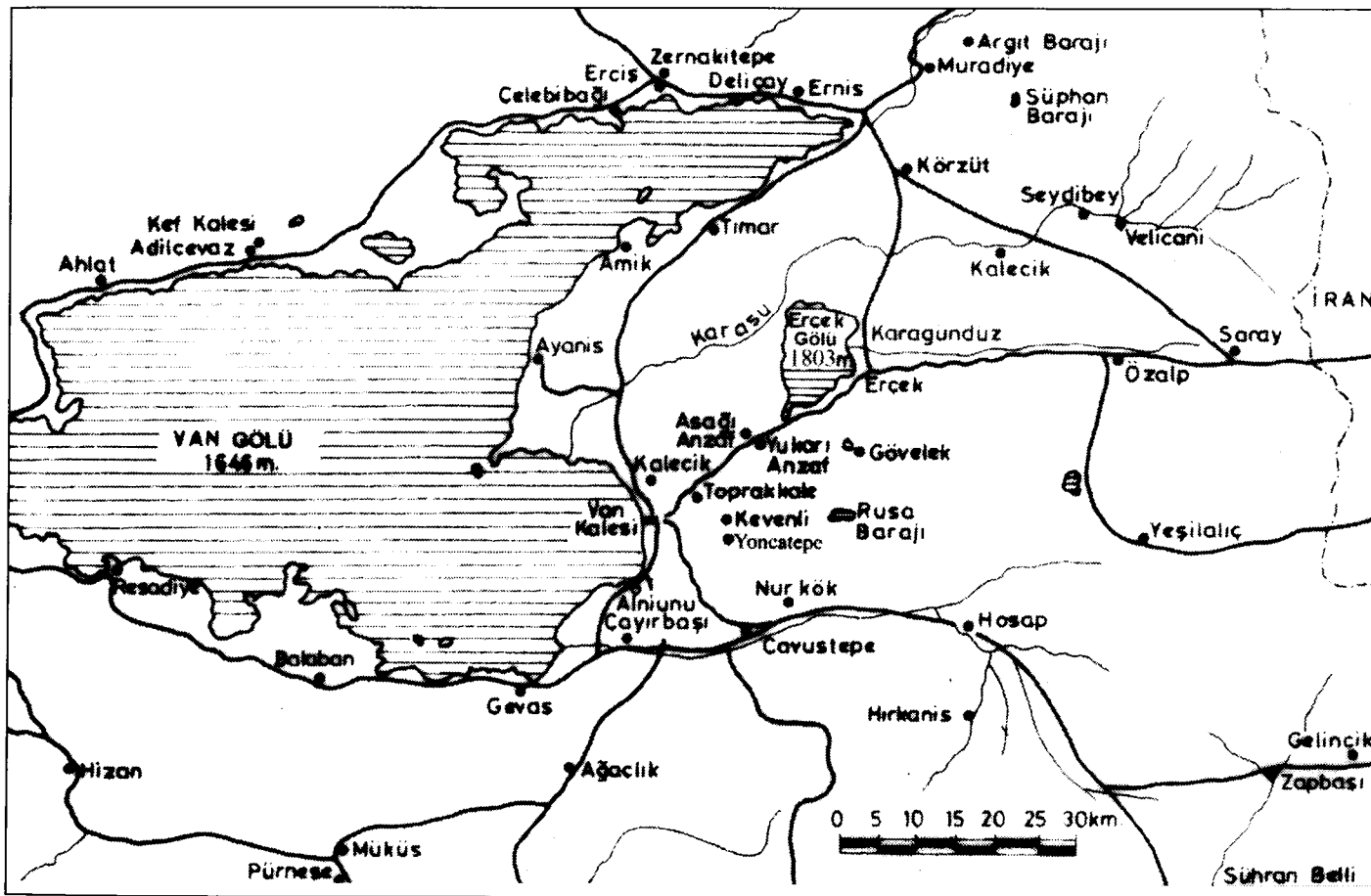
Özgüç, T. 1966. *Altın-tepe*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Piotrovski, B. B. 1967. *Urartu. The Kingdom of Van and its Art*. London: Adams and Mackay.

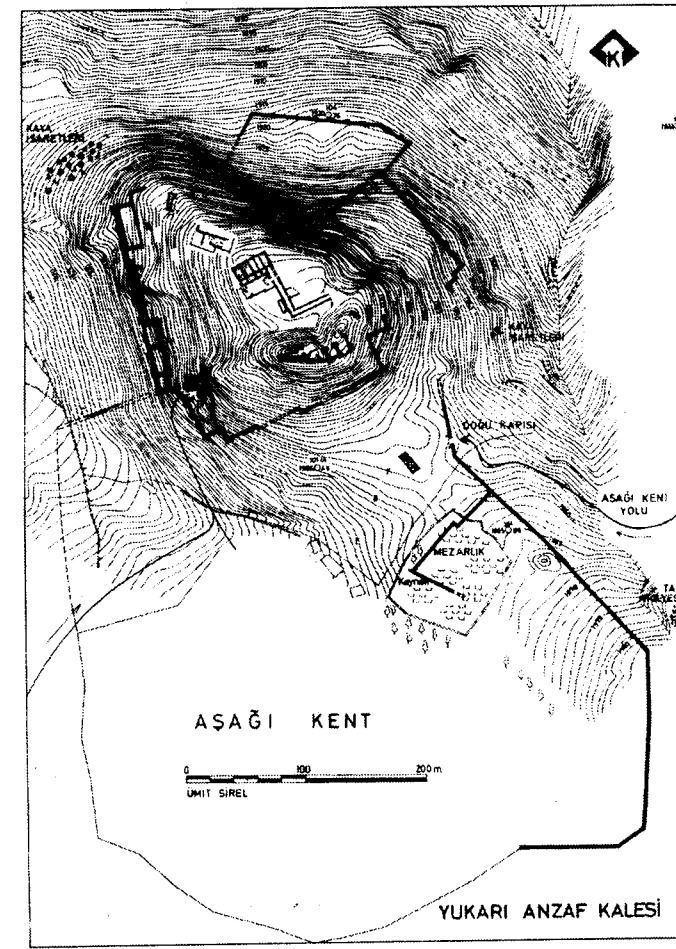
Piotrovski, B. B. 1969. *The Ancient Civilization of Urartu*. London: Cresset Press.

Seidl, U. 2004. *Bronzekunst Urartus*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.

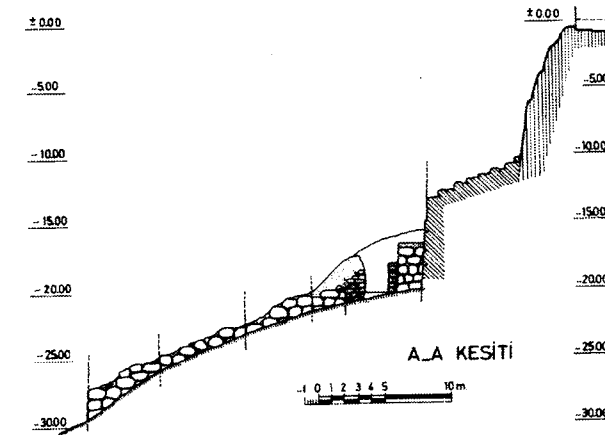
Wartke, R. B. 1990. *Toprakkale. Untersuchungen zu den Metallobjekten im Vorderasiatischen Museum zu Berlin*. Berlin: Akademie Verlag.

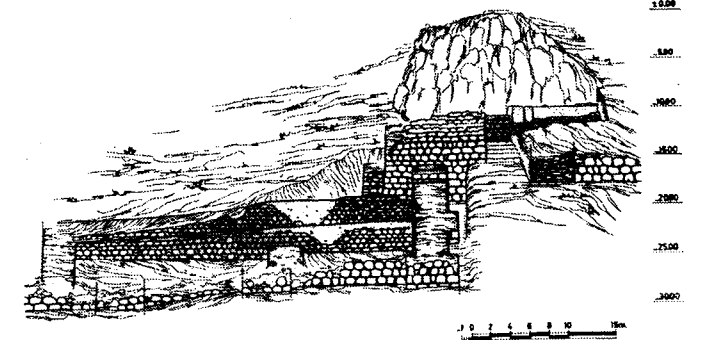
Harita: Aşağı ve Yukarı Anzaf Kaleleri ve Yakın Çevresi.

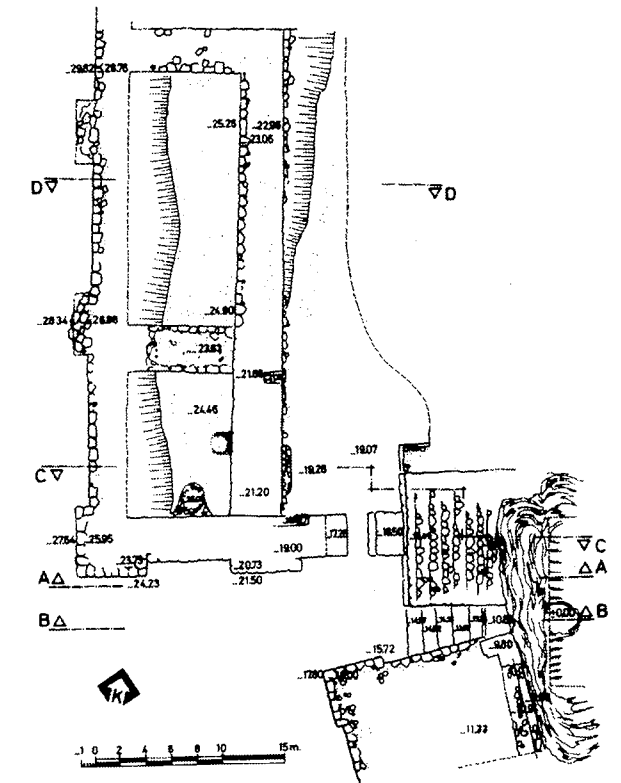
Lev. 1: Yukarı Anzaf Kalesi'nin Topoğrafik Planı.

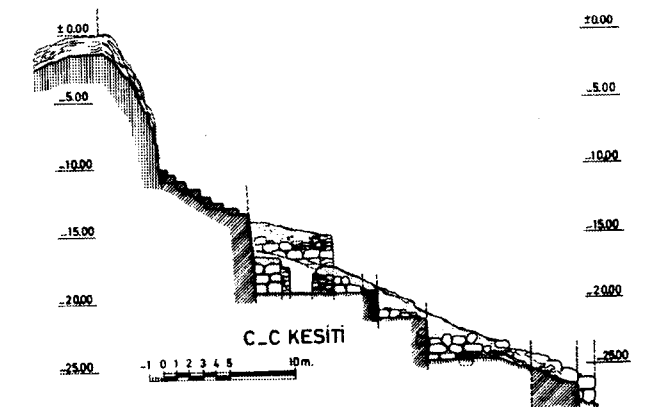
Lev. 4: Büyük Kule, Kuzey kapısı ve depo yapılarının kesiti.

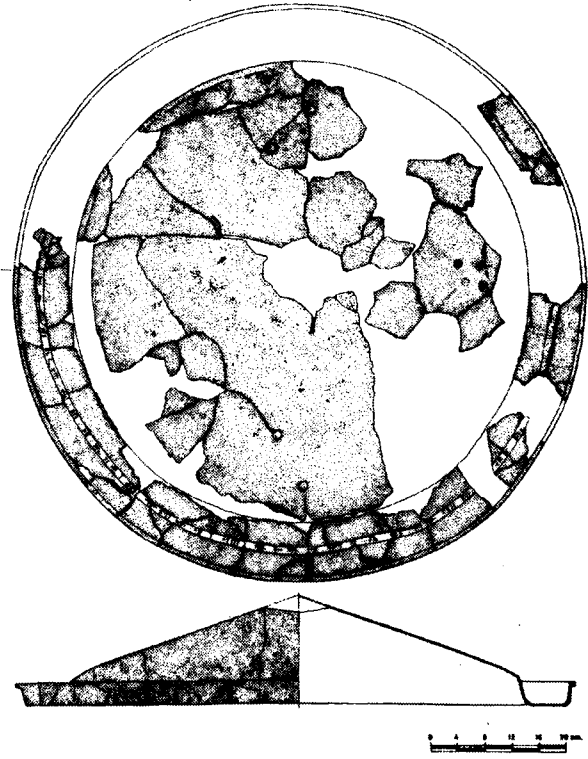
Lev. 2: Büyük Kule ve depo yapılarının batıdan görünümü.

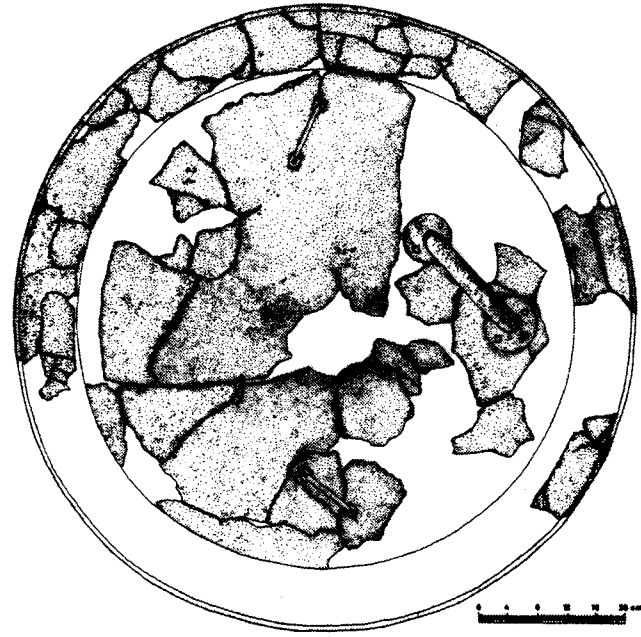
Lev. 3: Büyük Kule, Kuzey ve Güney kapıları ile depo yapılarının planı.

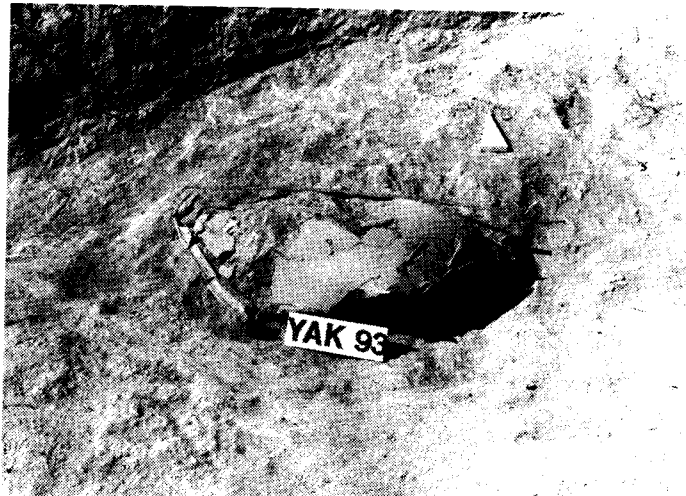
Lev. 5: Büyük Kule, Kuzey kapısı ve depo yapılarının kesiti.

Lev. 6: Çivi yazılı bronz kalkan ve kesiti.

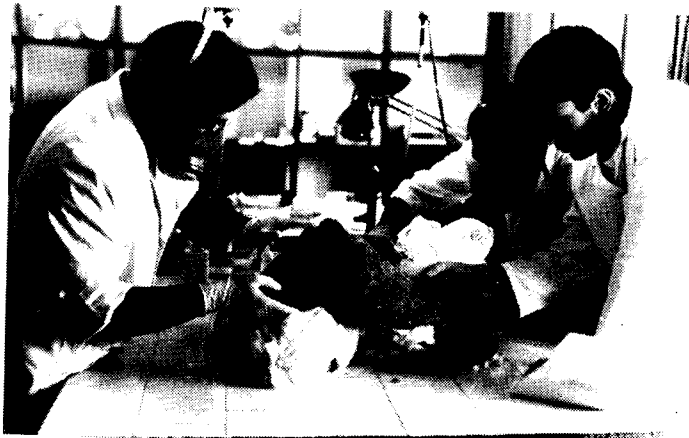
Lev. 7: Çivi yazılı bronz kalkanın arka kısmı.

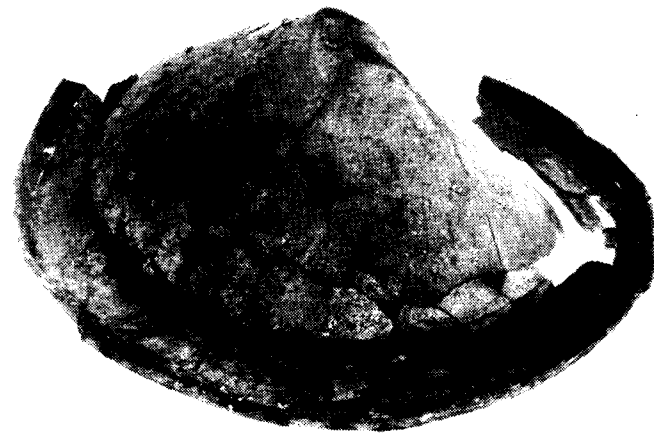
Res. 1: Çivi yazılı bronz kalkanın ilk buluntu durumu.

Res. 2: Parçalara ayrılan çivi yazılı bronz kalkan.

Res. 3: Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Laboratuvar'ında kalkanın onarımı.

Res. 4: Onarılan çivi yazılı bronz kalkan.